

**Боротьба з пияцтвом і алкоголізмом у столичному Харкові
1920-х – поч. 1930-х рр. : історико-повсякденний аспект**

Пияцтво – це соціальне явище, і його історичні прояви є, таким чином, предметом дослідження соціальної історії. А алкоголізм – до того ж медична проблема, і його історичний аспект належить ще й історії медицини.

Проте не будемо забувати, що історія повсякдення, зокрема, досліджує побут, види відпочинку, розваги, раціон харчування і способи лікування пересічних людей [1, с. 618]. І з цієї точки зору вивчення історії пияцтва і алкоголізму та окремих проявів боротьби суспільства з ними – це, безумовно, предмет дослідження історії повсякдення.

Вживання спиртних напоїв традиційно поширене в раціоні харчування східнослов'янських народів взагалі та українців зокрема з давніх давен. Час від часу влада і суспільство бралися за викоренення пияцтва як антисоціальної поведінки, пов'язаної із зловживанням алкоголем, з особливим завзяттям. Так, за часів першої світової війни в Російській імперії діяв «сухий» закон. Більшовицька держава в перший період свого існування продовжило дію «сухого закону». Зміцнивши свої позиції, з 1924 р. більшовики поновили державну монополію на виробництво і продаж горілки. За короткий час алкоголізм посів чільне місце серед соціальних захворювань, на які страждали мешканці столиці радянської України в той час. Боротьба ж з ним обмежувалася виданням просвітницьких брошур, листівок, читанням лекцій на виробництві, тематичними виставками в місцях скупчення народу, демонстрацією наочності. Очільником протиалкогольної пропаганди в місті стало Харківське товариство боротьби з алкоголізмом та комсомольські бригади.

П'яницями та алкоголіками були переважно робітники важкої промисловості, які виправдовувалися тягу до алкоголю необхідністю розслабитися після виснажливого робочого дня [2, с. 3]. Лєвова частка доходів робітників уходила на

горілчані вироби. Особливо збільшувалася кількість пияк на вулицях міста в дні видачі заробітної платні [3, с. 24]. Треба зазначити, що в Харкові алкоголю не бракувало – в численних шинках, на базарі у самогонщиків, в їдальнях багатьох підприємств удосталь було всілякого різновиду горілчаних напоїв [4, с. 16; 5, с. 2].

Законодавчо боротьба з алкоголізмом розпочалася тільки 1928 року, коли Адміністративним Кодексом УСРР було заборонено торгувати горілкою біля шкіл, дитбудинків, інтернатів та лікарень [6, с. 25]. Також було заборонено розповсюджувати міцні напої у клубах, кінотеатрах і театрах. З березня 1929 року Наркомост і Наркомвнуправ УСРР спільно видали обов'язкове розпорядження, за яким порушення вищезазначених заборон каралося штрафом, ув'язненням або висиланням за межі округи [7, с. 3]. Цього ж року було заборонено відкриття нових місць продажу горілки. Натомість по всьому місту відкривалися так звані «культурні чайні» – невеликі кафе, де не продавалися горілчані напої. Також суворо заборонялося торгувати горілкою і пивом в дні революційних свят, в районах розташування фабрик та заводів, у робітничих клубах, буфетах громадських установ, у садках, парках й місцях народного гуляння.

Зазначимо, що для боротьби з алкоголізмом у Харкові станом на 1929 рік існувало 5 наркодиспансерів [8, с. 16]. У наркодиспансерах з алкоголіками успішно працювали за допомогою методу гіпнозу. За статистикою майже 50 % алкоголіків, які зверталися до диспансерів, переставали пити, а ще 20 % стали пити набагато менше. Однак не всі пияки зверталися до диспансерів добровільно. Дуже часто члени сім'ї, домоуправління або адміністрація установи, де працював п'яниця, вимушені були клопотати перед спеціальними комісіями при здоров'їділах про примусове влаштування особи на лікування до диспансеру.

Протиалкогольний рух породив дуже важливу та вкрай необхідну на той час установу – витверезник. Вперше на території Радянського Союзу витверезник було відкрито у березні 1929 року в Москві [9, с. 7]. Не залишилася осторонь від цієї ідеї й робітнича громадськість Харкова. 15 грудня 1929 року на зборах протиалкогольного осередку заводу ДЕЗ (Державний електричний завод, у майбутньому ХЕМЗ) була ухвалена резолюція про підтримання ідеї

Харківського товариства боротьби з алкоголізмом і рішення адмінвідділу про закриття шинку «Куток розваги» і передачу приміщення під витверезник [10, обкл.]. Вже 1930 р. на сторінках протиалкогольної преси була вміщена замітка «Перший на Україні витверезник», який нарешті було відкрито в Харкові 18 червня 1930 року [11, с. 24]. Працював він цілодобово і надавав п'яниці медичну допомогу при алкогольному отруєнні. За червень – липень 1930 року було прийнято 1026 осіб, за серпень – 512, за вересень – 600, за жовтень – 716, у листопаді було доставлено 914 чоловік, а у грудні – 736 осіб [12, с. 8–9]. Однак, як потім показав досвід, витверезник охопив центр міста, а п'яниці з околиць туди потрапляли рідко. Для перевезення нетверезих громадян до витверезника постали питання про придбання карети для виїзду в інші райони та про заснування ще одного витверезника на робітничій околиці міста. На початку 30-х років ці ідеї залишилися невітленими, проте виникнення навіть одного витверезника було непоганим здобутком боротьби з пияцтвом у Харкові.

Для тих людей, які вживали алкоголь та опинилися через це без житла, були створені спеціальні «нічліжні будинки» – тут вони могли помитися, отримати харчі та укритися від холоду [13, с. 7–8]. Та на жаль, більшість мешканців таких будинків вдень займалася жебрацтвом, на отримані гроші купували горілку, а до «нічліжки» приходили тільки ночувати і не збиралися лікуватися від алкоголізму.

І все ж таки, оглядаючи той складний період, маємо відзначити, що боротьба з пияцтвом у Харкові на межі 1920-х – 1930-х рр. призвела до позитивних зрушень. Вживалися дійові адміністративні заходи, ширилася антиалкогольна пропаганда. Розгорнулася діяльність мережі наркодиспансерів. Запроваджувалось примусове лікування алкоголізму. Був створений перший витверезник. До антиалкогольної діяльності активно долучалися комсомол, інші громадські організації. Мабуть, не всі ці заходи були виправданими з точки зору дотримання демократичних норм, але вони демонстрували прагнення більшовицької влади і громадськості, що її підтримувала, остаточно позбутися пияцтва та алкоголізму.

1. Історія повсякдення // Енциклопедія історії України : Т. 3 : Е–Й / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 618–620.
2. Вікторов В. Вони не винні / В. Вікторов // За тверезість. – 1928. – № 1. – С. 3.
3. Чорний О. «Холодна» на пл. Рози Люксембург / О. Чорний // Лицем до виробництва. – 1930. – № 23. – С. 24.
4. Водолазький К. Порядочки в їдальні № 22 ХЦРК / К. Водолазький // За тверезість. – 1930. – № 6. – С. 16.
5. Несмелов Ф. Разумные сбережения вместо безрассудных трат на самогон // Ф. Несмелов // За тверезість. – 1928. – № 4. – С. 2.
6. Лучін О.М. Алкоголь і побут. / О.М. Лучін. – Х., 1930. 69 с.
7. Увага! // За тверезість. – 1929. – № 14. – С. 3.
8. Мережа наркодиспансерів в Харкові // За тверезість. – 1929. – № 15. – С. 16.
9. Витверезник у Харкові // За тверезість. – 1930. – № 3. – С. 7.
10. Бродський. Резолюція, що її ухвалив протиалкогольний осередок заводу ДЕЗ 15 грудня 1929 року / Бродський // За тверезість. – 1929. – № 23. – Обкл.
11. Бродський. Перший на Україні витверезник (у Харкові) / Бродський // За тверезість. – 1930. – № 17–18. – С. 24.
12. Неймер Л. Витверезник / Л. Неймер // За тверезість. – 1931. – № 1. – С. 8–9.
13. Вікторов В. На задворках життя / В. Вікторов // За тверезість. – 1928. – № 4. – С. 7–8.